

О. С. Пробийгорова

ПОСЕЛЕННЯ ЗАКЛЮЧНОГО ПЕРІОДУ ДОБИ БРОНЗИ ПОБЛИЗУ м. ЗИМОГІР'Я В ДОЛИНІ р. ЛУГАНІ

В статті публікуються результати досліджень поселення доби бронзи поблизу м. Зимогір'я в долині р. Лугань. Добрий стан збереженості кам'яних стін споруд та чітко простежені будівельні етапи роблять отримані дані важливим джерелом для вивчення доби пізньої бронзи регіону. Матеріали поселення демонструють зміни в техніці кам'яної кладки, форми споруд, керамічного посуду протягом заключного періоду бронзового віку.

Ключові слова: доба бронзи, долина р. Лугань, кам'яна кладка стін, стратиграфічні горизонти.

Вступ. Пам'ятки доби бронзи в долині р. Лугань поблизу м. Зимогір'я Луганської обл. досліджували з 1970-х рр. (рис. 1; 2). У переважній більшості це курганні могильники. Так, у 1977 і 1980 рр. Сіверсько-Донецька експедиція Інституту археології АН УРСР під керівництвом І. А. Післарія провела дослідження курганів на землях радгоспу «Криворіжжя», розташованих за 300 м на Схід від околиці м. Зимогір'я на правому березі р. Лугань (Дубовская 1985, с. 166—172; Писларий, Самойленко 2010, с. 57—81). У 1992 і 2001 рр. експедиція Луганського педагогічного університету досліджувала праболгарський ґрунтовий могильник поблизу с. Новодачне. Окрім середньовічних поховань виявлені й залишки зруйнованого кургану та два поховання доби пізньої бронзи (Красильникова, Красильников 2001, с. 97—99; Красильникова, Красильников 2003, с. 305—319). Нарешті, у 2012 р. експедиція Луганського відділення Східноукраїнської філії Інституту археології НАН України проводились роботи на поселенні та розташованому в його межах кургану Новодачне 2 (Худякова, Красильников, Пробейгорова 2013, с. 134—139).

© О. С. ПРОБИЙГОЛОВА, 2021

Поселення доби бронзи досліджувались значно меншими обсягами. В основному це розвідки з шурфуванням та зборами знахідок з поверхні. На одному з таких поселень у 2009—2012 рр. проводились дослідження.

Історія дослідження. Вперше поселення доби бронзи поблизу м. Зимогір'я згадується в польовому щоденнику археологічних розвідок К. І. Красильникова, де у стислому описі від 08.05.1981 р. пам'ятка фігурує під назвою Зимогір'я 4 (Красильников 1981, с. 29а). У 1984 р. візуальне обстеження поселення провів М. В. Степанов. Щоправда, в складеному ним звіті пам'ятка названа Новодачне 3 з прив'язкою до розташованого неподалік однойменного населеного пункту (Степанов 1984, с. 124). У 1987 р. О. Ф. Горелік та В. Ю. Виборний склали на поселення облікову документацію, на підставі якої поселення взято на облік. У 2008 р. співробітники Луганського відділення Східноукраїнської філії ІА НАН України та археологічного музею Луганського національного університету також провели візуальний огляд поселення. Під час обстеження зафіксовано зсув берегової лінії, який відкрив рештки кам'яних стін жител доби бронзи. Археологічні дослідження поселення тривали з 2009 по 2012 р. і відбувались у рамках практики студентів історичного факультету Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Розташування. Поселення розташоване між с. Новодачне та м. Зимогір'я Луганської обл., за 1,5 км на схід від останнього, на лівому березі р. Лугань (рис. 1). Для спорудження жител була обрана рівна поверхня першої надзаплавної тераси. Через терасу з півночі на південь проходить неглибокий яр, який ділить поселення на

Рис. 1. Карта поселень доби бронзи поблизу м. Зимогір'я

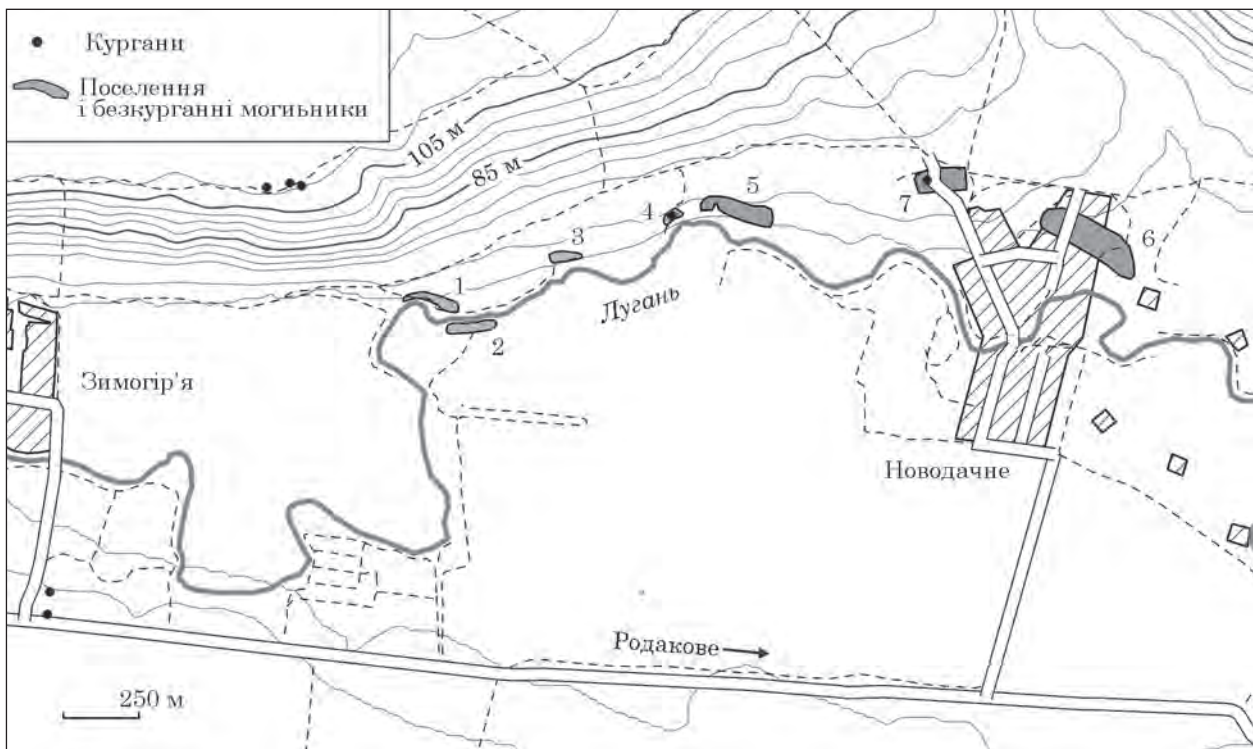

Рис. 2. Карта досліджених об'єктів в долині р. Лугань: 1 — Зимогір'я 4; 2 — Зимогір'я 6; 3 — Новодачне 1; 4 — поселення та курган Новодачне 2; 5, 6 — поселення раннього середньовіччя Новодачне; 7 — могили раннього середньовіччя Новодачне

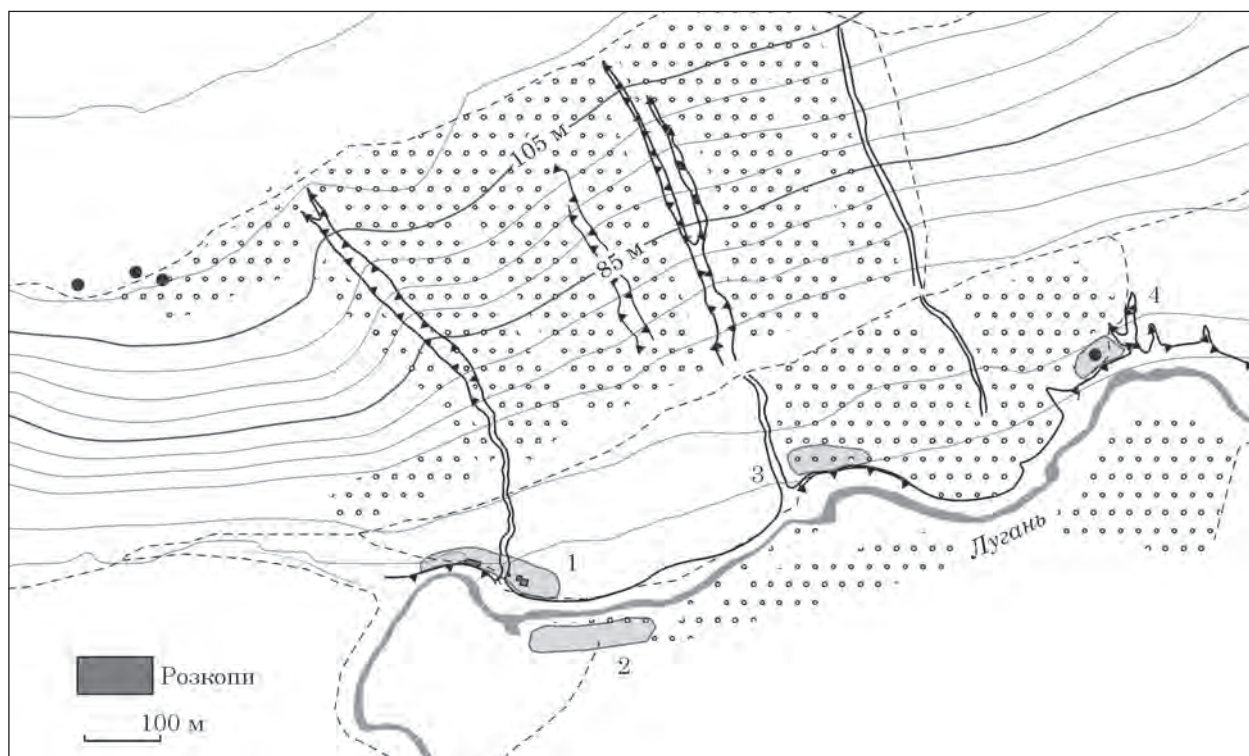

Рис. 3. Карта поселень доби бронзи в долині р. Лугань: 1 — Зимогір'я 4; 2 — Зимогір'я 6; 3 — Новодачне 1; 4 — Новодачне 2

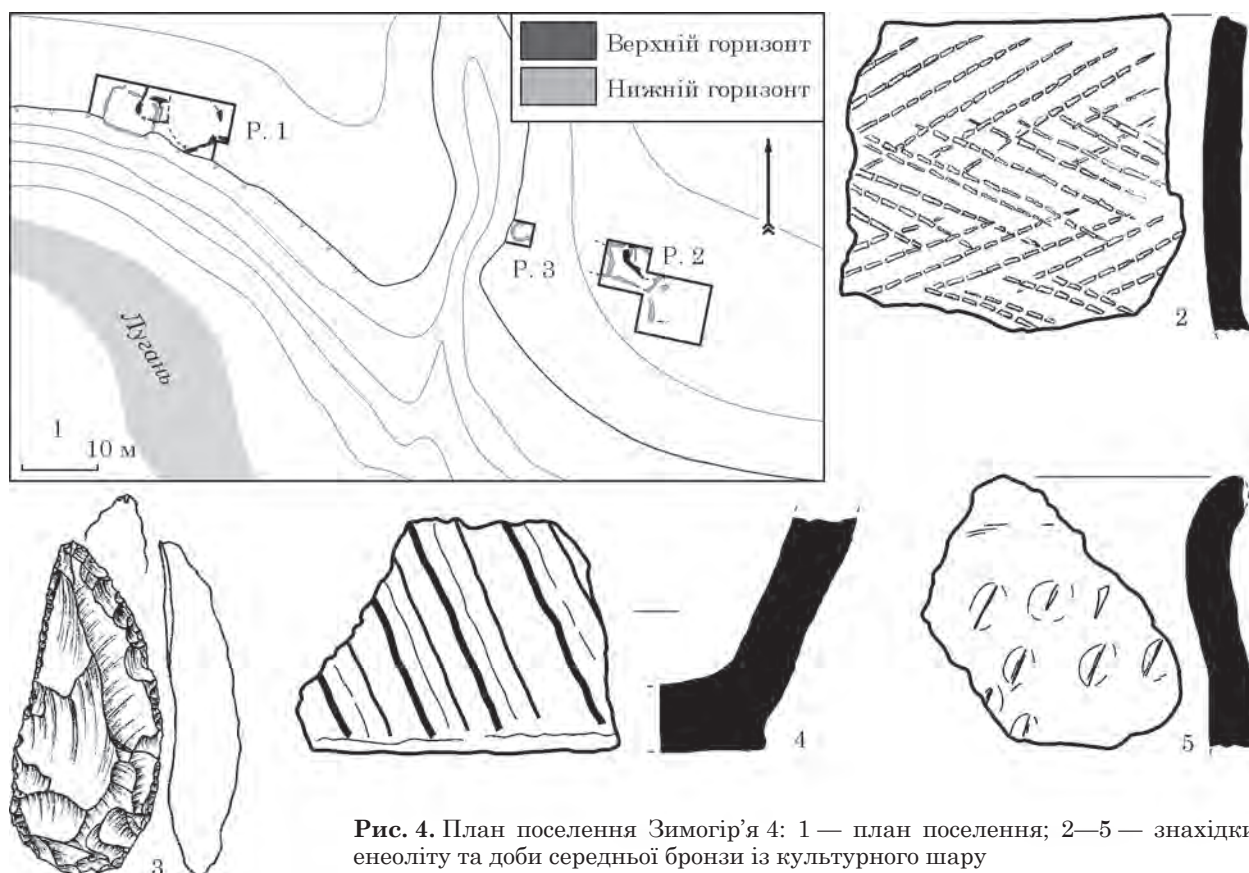

Рис. 4. План поселення Зимогір'я 4: 1 — план поселення; 2—5 — знахідки енеоліту та доби середньої бронзи із культурного шару

дві половини — західну та східну (рис. 4: 1). За 370 м на схід розташоване поселення Новодачне 1, ще через 300 м — поселення та курган Новодачне 2. На протилежному березі р. Лугань

навпроти поселення Зимогір'я 4 знаходиться поселення Зимогір'я 6 (рис. 3).

Результати проведеного дослідження. Загальна досліджена площа пам'ятки стано-

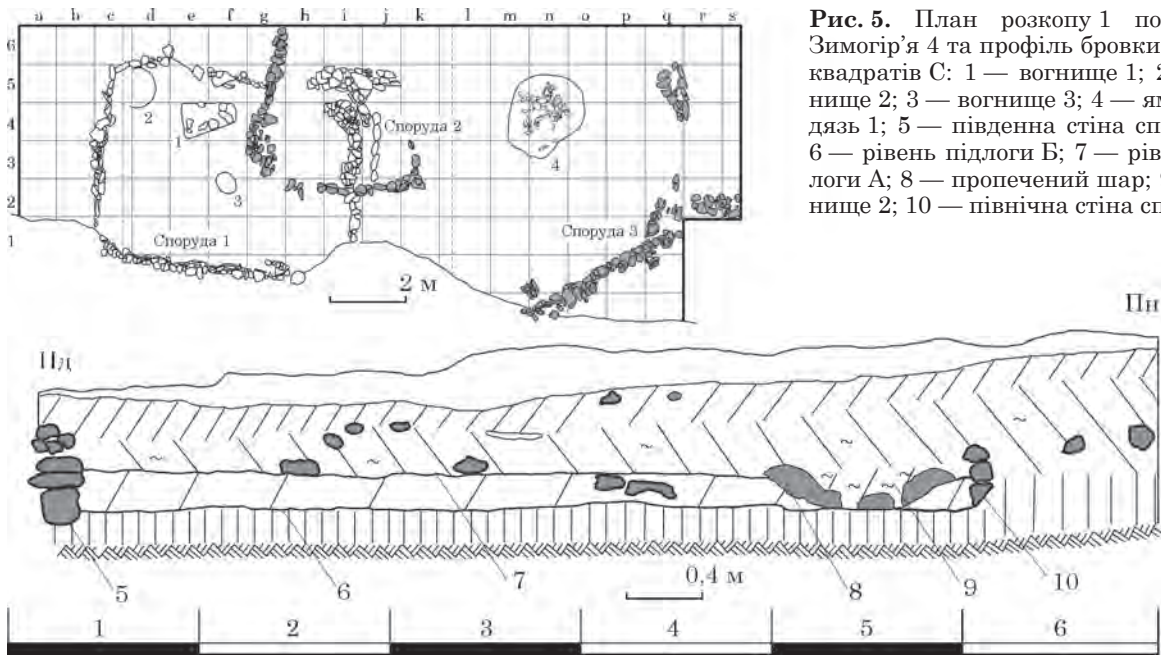

Рис. 5. План розкопу 1 поселення Зимогір'я 4 та профіль бровки по лінії квадратів С: 1 — вогнище 1; 2 — вогнище 2; 3 — вогнище 3; 4 — яма-колодязь 1; 5 — південна стіна споруди 1; 6 — рівень підлоги Б; 7 — рівень підлоги А; 8 — пропечений шар; 9 — вогнище 2; 10 — північна стіна споруди 1

вить 230,5 м². В культурному шарі зустрічаються нечисленні знахідки доби енеоліту (рис. 4: 2, 3) та середньої бронзи (рис. 4: 4, 5). Починаючи з глибини 0,2 м від сучасної поверхні залягають розвали кам'яних стін від споруд доби пізньої бронзи. В процесі руйнації каміння від стін падало в середину споруд і майже не зустрічається за їх межами. Те саме стосується знахідок, більшість яких зосереджувалась в заповненні та на підлозі споруд.

На першому етапі робіт було проведено шурфування тераси, зачистка схилів берегової лінії та яру. В місцях скупчення каміння закладено три розкопи, в межах яких повністю або частково досліджені 8 споруд доби пізньої бронзи. Специфіка використаного матеріалу для будівництва сприяла гарній збереженості жител, що дозволило простежити не тільки їх форму, розміри та техніку кладки, але й численні перебудови. У підсумку, завдяки випадкам вертикальної стратиграфії вдалося простежити етапи існування як окремих жител, так і поселення в цілому.

Найвиразніше послідовність спорудження об'єктів простежено в розкопі 1 (рис. 5). Досліджено комплекс із трьох жител, що перекривають один одного. Раніше за інші виникла будівля 1, в середині якої простежено два горизонти підлоги, розділених стерильним прошарком ґрунту товщиною 0,2 м. З верхнім горизонтом А пов'язані два вогнища та нова стіна, споруджена в середині будівлі паралельно старій. З нижнім горизонтом Б пов'язане вогнище та прошарок вугілля, яке свідчить про загибель житла у пожежі. Нарешті, обидва горизонти споруди 1 перекривались західним краєм будівлі 2. Поруч з будівлями 1 і 2 досліджено споруду 3, яка, в свою чергу, перекрила яму-колодязь 1.

Близьку ситуацію простежено в розкопі 2, де було досліджено комплекс будівель 4, 6 і 8 (див. далі, рис. 14). Майже повністю розкрито двохкамерну споруду 6. Пізніше, зверху над нею, було споруджено будівлю 7.

Отже, за результатами зіставлень даних вертикальної стратиграфії, будівельної техніки, форм та розмірів споруд, керамічного комплексу з досліджених об'єктів вдалося виділити три послідовні горизонти поселення Зимогір'я 4. Перші два горизонти пов'язані з часом існування БМЗК першого та другого періодів. Третій горизонт датується фіналом доби бронзи.

До горизонту БМЗК 1 віднесена будівля 1 (горизонт долівки Б), та, можливо, будівля 5 (рис. 5). Будівля 1 була досліджена повністю й характеризується прямокутною формою розміром 6,8 × 5,6 м, довгою віссю її орієнтовано по лінії захід—схід. Стіни житла збереглися на висоту від 0,2 до 0,8 м. Будівельна техніка поєднує офостатний ряд та однорядну постелісту кладку (рис. 6: 1, 2). В керамічному комплексі переважають горщики (88,8%), банка знайдена лише в одному екземплярі. Переважає орнамент із наліпних валиків під вінцем або на шийці. По валику нанесені навскісні насічки, іноді зустрічається гладкий валик. Прокреслений орнамент утворює мотив трикутників, повернутих верхівками догори. Внутрішній простір трикутників заповнений косими лініями (рис. 8).

До горизонту БМЗК 2 віднесено будівлю 1 (горизонт долівки А), яму-колодязь 1, будівлі 4 і 6 (рис. 5). У формі споруд та будівельній техніці суттєвих змін не відбувається. В будівлі 1 простежені ознаки ремонту, що проявилось в спорудженні нової стіни всередині житла паралельно старій (рис. 6: 3). Будівля 6 включає в себе два приміщення розміром 4,7 × 7,2 м, дов-

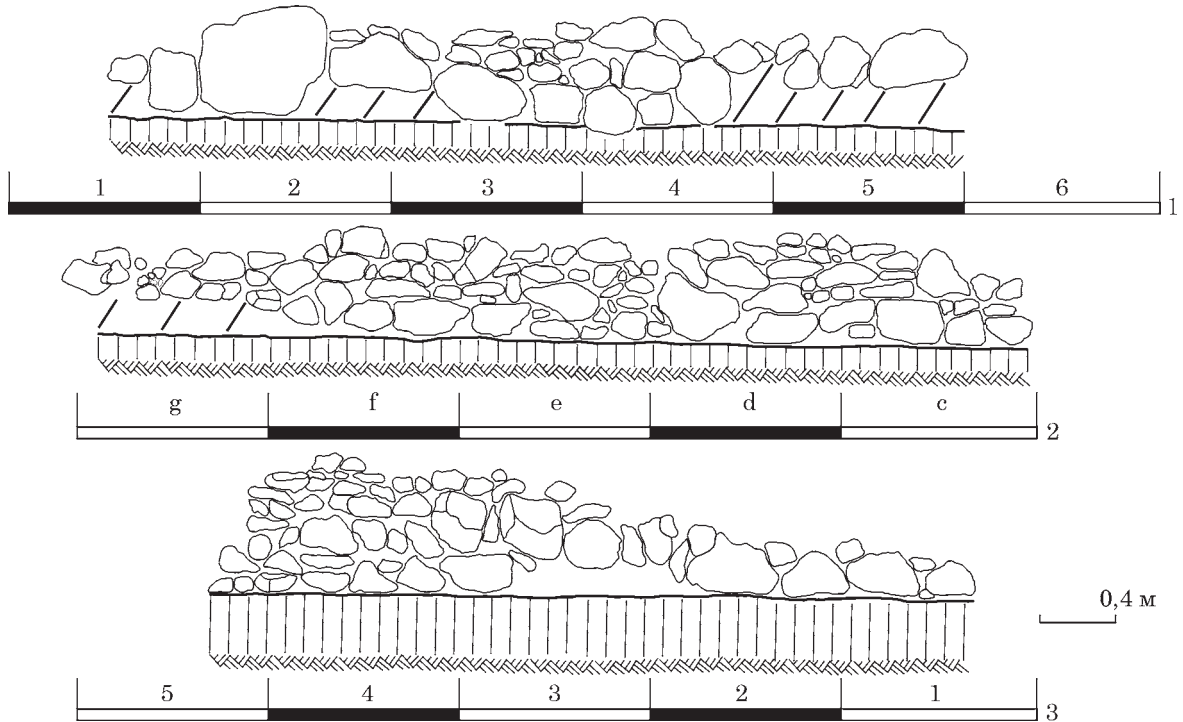

Рис. 6. Профілі стін споруди 1 на поселенні Зимогір'я 4: 1 — східний фас західної стіни; 2 — північний фас південної стіни; 3 — західний фас східної стіни

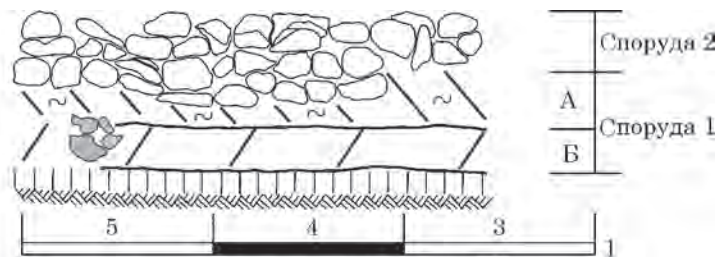
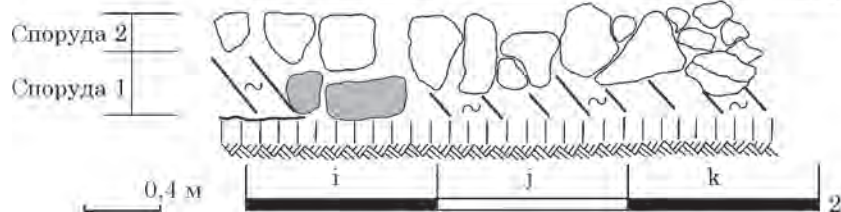

Рис. 7. Профілі стін споруди 2 на поселенні Зимогір'я 4: 1 — західний фас західної стіни; 2 — південний фас південної стіни

гою віссю її орієнтовано по лінії захід—схід. Спостереження за характером кладок стін також дозволяють припустити довготривалий період експлуатації житла з неодноразовими перебудовами приміщень.

Для обох періодів характерне рядове, або вуличне планування поселення. Житла горизонту БМЗК 1 і БМЗК 2 1, 8, 6, 4 розташовані в одну лінію вздовж берега р. Лугань. Показово використання одних й тих самих приміщень протягом періодів БМЗК 1 та БМЗК 2.

Поруч з житлом 1 знаходилась яма-колодязь 1, глибина якої сягає 3 м. Яма круглої в плані форми, діаметром 1 м, щільно заповнена кам'яними брилами різних розмірів (рис. 10). На дні ями знайдені фрагменти вінець від двох ліпних посудин з наліпними валиками та уламки глиняних «хлібців» (рис. 11). Враховуючі глибину, форму та розміри яму інтерпретовано як колодязь. Менший за розмірами та глибиною, але подібний за формою та конструкцією

колодязь досліджено Ю. М. Бровендером на поселенні Червоне Озеро 3 в центральній частині житла 2 (Бровендер 2010, с. 204, рис. 1, с. 209, рис. 5). Колодязі на поселеннях доби пізньої бронзи — звичне явище на поселеннях пізньої бронзи Урало-Казахстанських степів та близьких до них регіонів (Алаєва 2002, с. 9—13). На алакульських поселеннях колодязі розташовані частіше в середині житла, хоча й трапляються за межами житлових споруд. Форма та розміри урало-казахстанських колодязів майже ідентичні дослідженому на поселенні Зимогір'я 4. Ширина по верхньому краю від 1,4 до 2,8 м, діаметр стовбура в межах 1 м (Алаєва 2002, с. 9—13). Вертикальні добре збережені стінки зимогірського колодязя свідчать про те, що він був засипаний навмисно. В протилежному випадку стінки мали б обвалуватись, особливо у верхній частині (Епимахов, Берсенева 2012, с. 165). Про навмисне засипання свідчать й кам'яні брили, якими стовбур колодязя був щільно заповне-

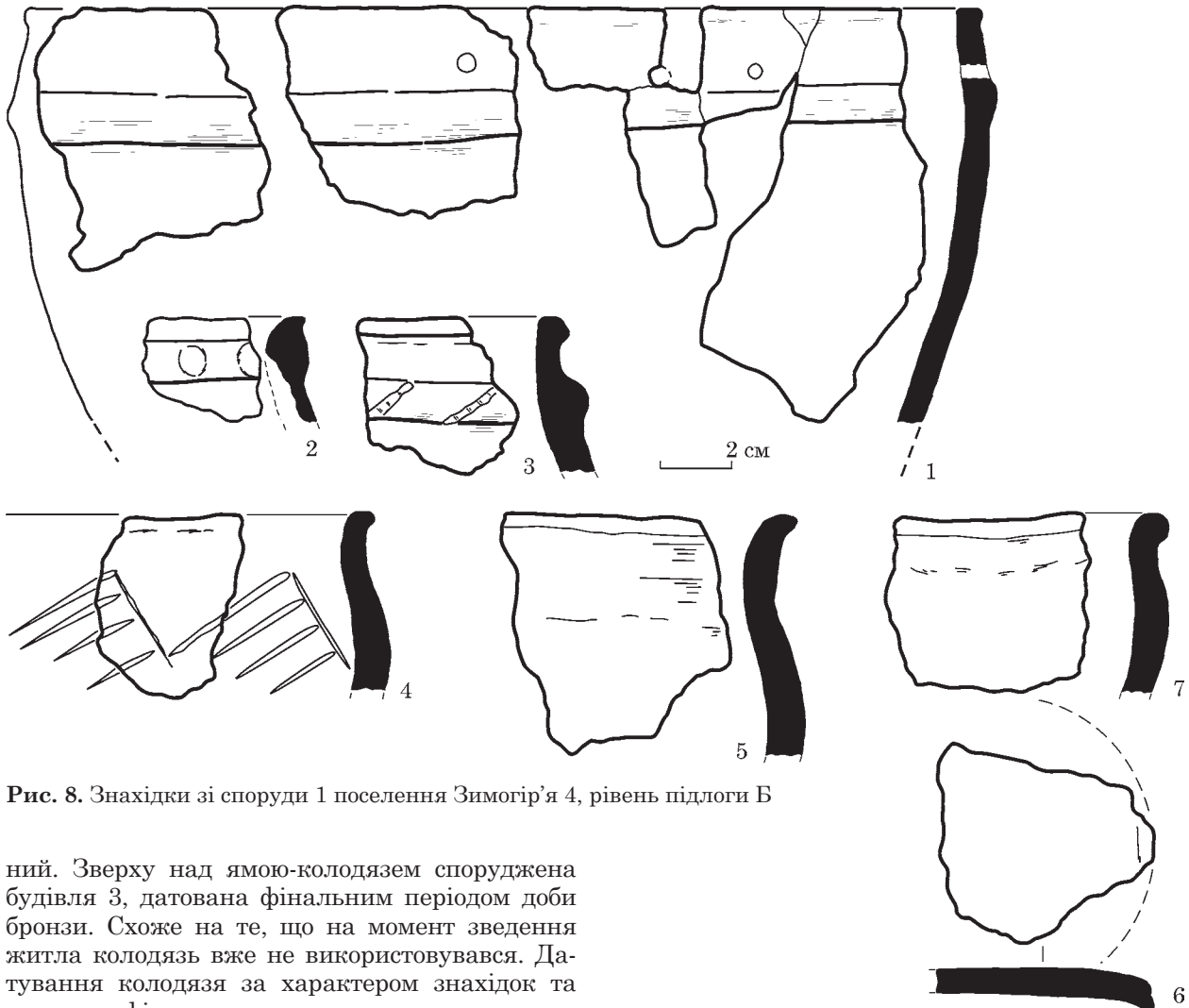

Рис. 8. Знахідки зі споруди 1 поселення Зимогір'я 4, рівень підлоги Б

ний. Зверху над ямою-колодязем споруджена будівля 3, датована фінальним періодом доби бронзи. Схоже на те, що на момент зведення житла колодязь вже не використовувався. Датування колодязя за характером знахідок та стратиграфічними спостереженнями можливо другим періодом БМЗК.

Керамічний комплекс другого горизонту суттєво відрізняється від горизонту БМЗК 1, що дозволило виділити окремий етап в житті поселення (рис. 9). Поруч з банками (37,5%), горщикоподібними посудинами (33,3%), горщиками (29,2%) з'являються кубки на ніжці. Вінця деяких горщиків оформлені у вигляді невеличкого Г-подібного в профілі «козирка». Переважає рельєфний орнамент. Прокреслений орнамент продовжує мотив трикутників, але повернених верхівками вниз. Орнамент деяких посудин знаходить аналогії серед федорівської або сусканської кераміки. Керамічну серію доповнюють глиняні «хлібці», знайдені в заповненні ями-колодязя 1.

Горизонт фіналу доби бронзи характеризується суттєвими змінами в розмірах та орієнтації споруд. Насамперед, зменшується площа приміщень. Наприклад, розміри будівлі 2 становлять всього 4,6 × 4,4 м (рис. 5). Замість переважаючої на попередніх етапах орієнтації жител довгою віссю по лінії захід—схід на заключному етапі існування поселення споруди орієнтувались по лінії північ—південь з незначними відхиленнями. Разом з викорис-

товуваною раніше орфостатною технікою у поєднанні з однорядною постелистою кладкою простежується тенденція використання дволищової кладки зі забутовуванням всередині дрібним камінням та ґрунтом (рис. 7). Каміння для таких кладок підбирали видовженої форми однакового розміру в середньому 0,2 × 0,4 м. В результаті товщина стін сягала 0,8—1,0 м.

Схоже на те, що будівлі 2 і 3 були з'єднані між собою і належать до так званих житлово-господарських комплексів (далі ЖГК), вперше досліджених Ю. М. Бровендером на поселенні Степанівка на Донецькому кряжі (Бровендер 2012, с. 36—38). Типовою ознакою ЖГК є блочне розташування двох або більше приміщень, з'єднаних поміж собою. На думку Ю. М. Бровендера, ЖГК стефанівського типу притаманні БМЗК першого періоду. Проте, результати досліджень поселення Зимогір'я свідчать про те, що традиція спорудження блочних приміщень або ЖГК продовжується й у постзрубний час.

Деякі інновації простежуються серед керамічного комплексу третього горизонту поселення (рис. 12; 13; 15). З'являється посуд з вираженою

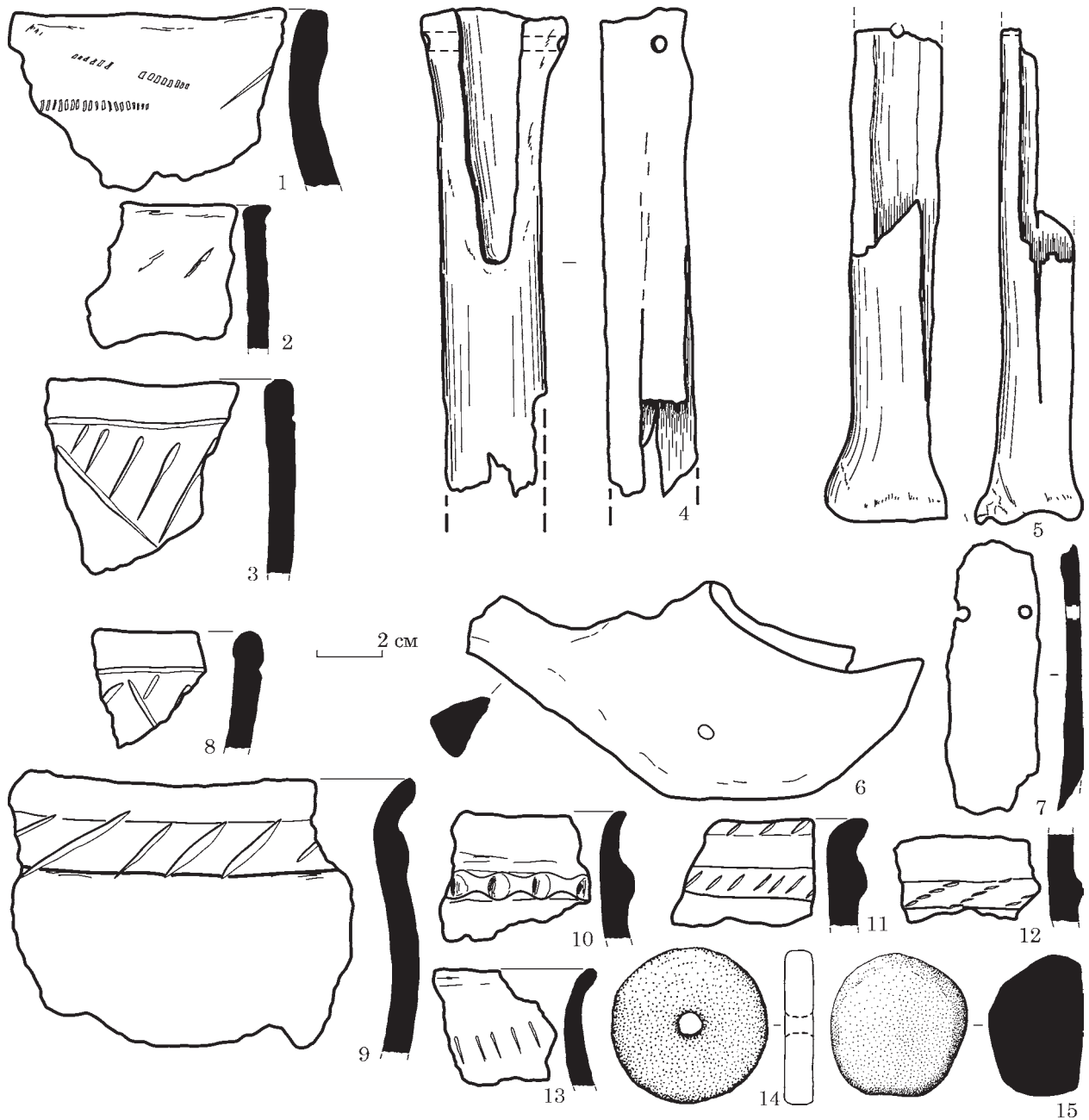

Рис. 9. Знахідки зі споруди 1 поселення Зимогір'я 4: 1, 3 — рівень підлоги А; 2 — вогнище 1, рівень підлоги А; 4—15 — знахідки із шару завалу кам'яних стін в заповненні споруди 1 (1—3, 8—13 — кераміка, 4—7 — кістка, 14, 15 — камінь)

шийкою та найбільшим розширенням у середині корпусу. Нерідко зріз вінця оформлений у вигляді «комірця» або невеличкого потовщення. В деяких випадках вінця загострені в профілі. Серед каміння кладки будівлі 2 знайдено уламок ручки посудини. Валиковий орнамент продовжує використовуватись, але в декорі валика також відбуваються зміни. Поряд з косими насічками або відбитками зубчастого штампу по валиках наносились ламані лінії, наскісні хрести або сітка. Зустрічаються, як і раніше, трикутники, повернені верхівками вниз.

Вочевидь, до третього періоду відноситься точило, знайдене в горизонті завалу каміння над будівлею 1. Точило має трапецевидну форму та

проточені жолобки для підвішування (рис. 12: 5). Примітно, що в будівлях третього горизонту майже повністю відсутні вироби з кістки, загалом, знахідки навіть дрібних уламків тваринних кісток поодинокі. Навпаки, на попередніх етапах існування поселення в ужитку знаходився традиційний для доби пізньої бронзи набір кістяних знарядь, до складу якого входили тушці, «ковзани», проколки, лощила (рис. 9: 4, 5; 11: 3—5). Культурний шар третього горизонту слабо насичений золю та матеріальними рештками, що створює враження про нетривале перебування мешканців поселення.

Відносний вік перших двох періодів Зимогірського поселення в цілому відповідає часу

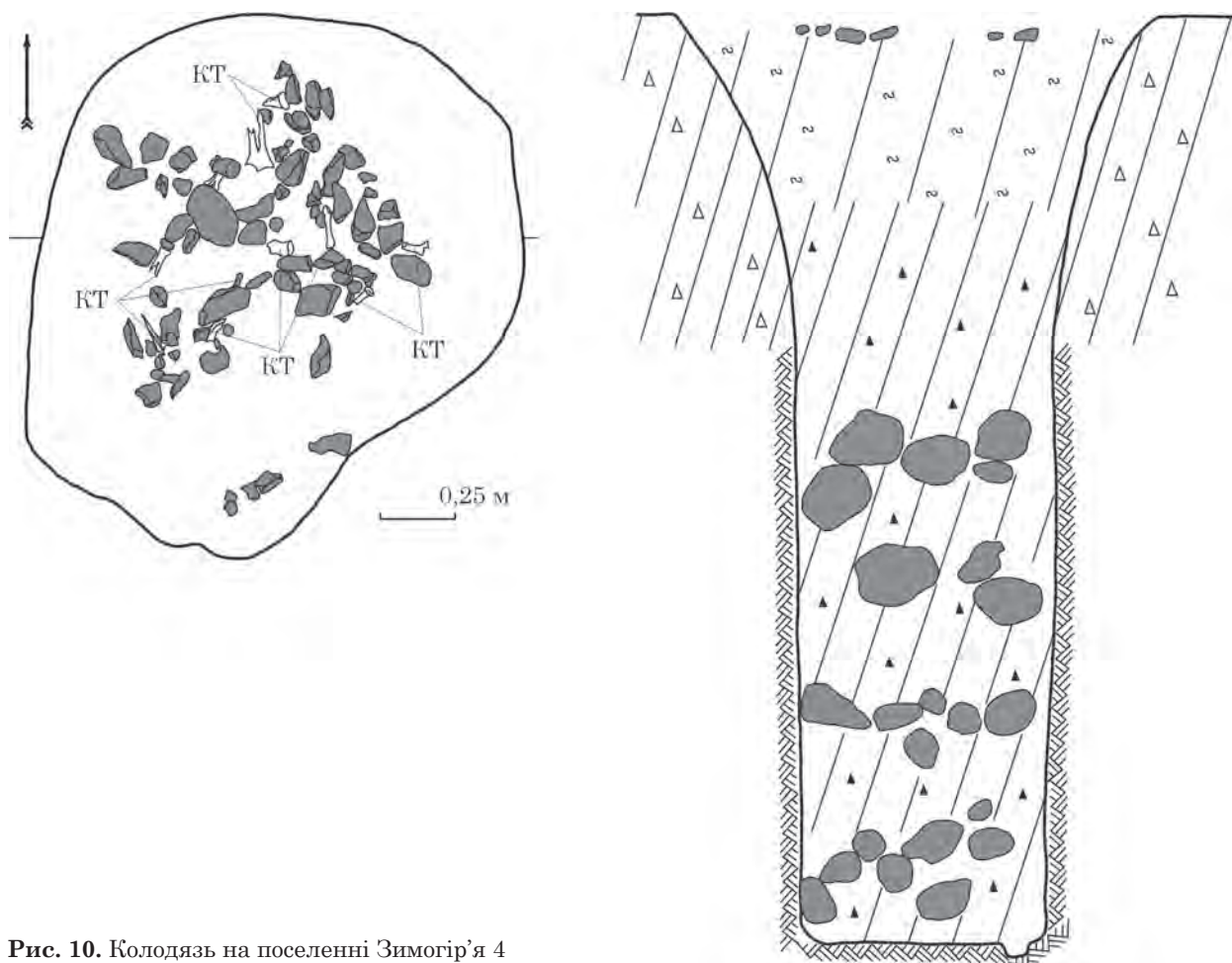

Рис. 10. Колодязь на поселенні Зимогір'я 4

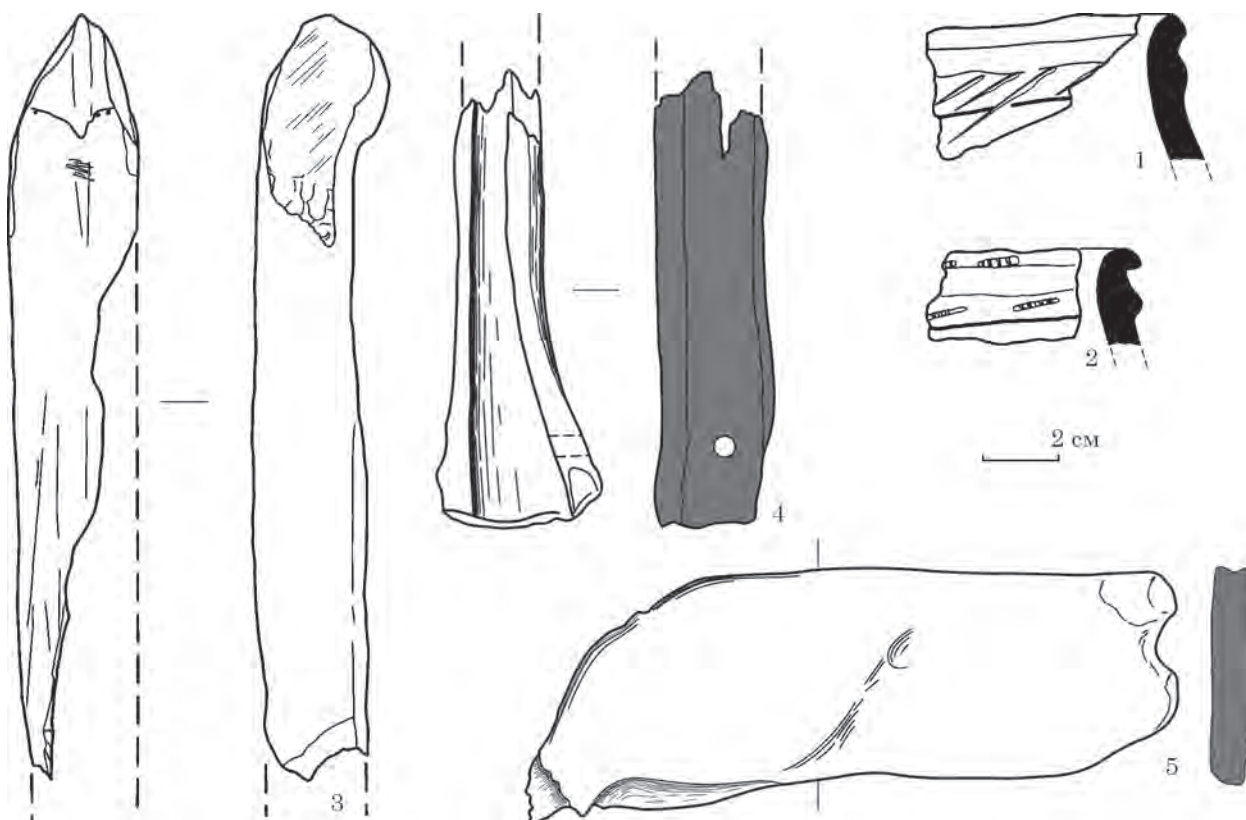

Рис. 11. Знахідки із заповнення колодязя на на поселенні Зимогір'я 4 (1, 2 — кераміка, 3—5 — кістка)

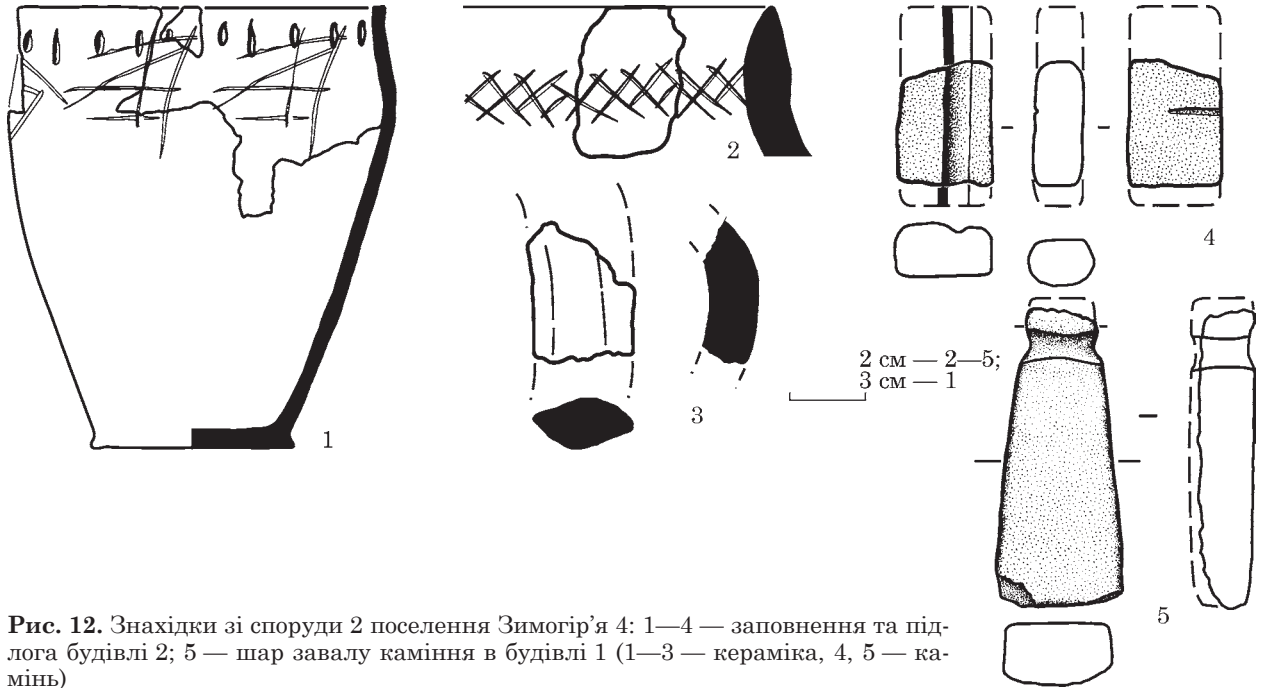

Рис. 12. Знахідки зі споруди 2 поселення Зимогір'я 4: 1—4 — заповнення та підлога будівлі 2; 5 — шар завалу каміння в будівлі 1 (1—3 — кераміка, 4, 5 — камінь)

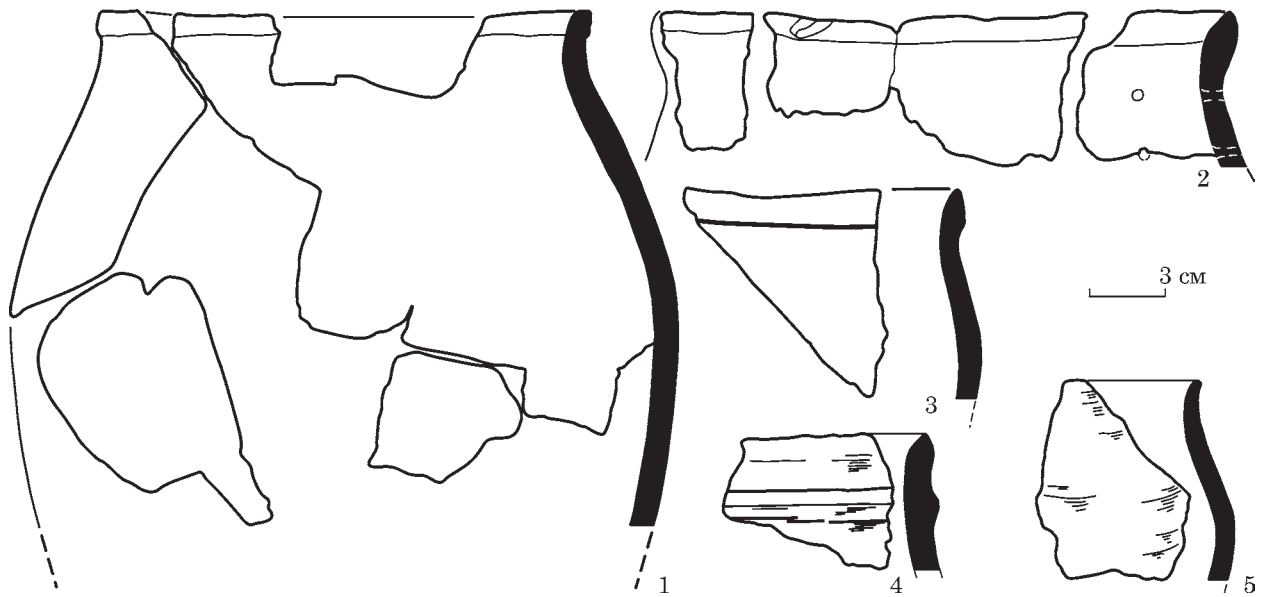

Рис. 13. Знахідки зі споруди 3 поселення Зимогір'я 4

існування БМЗК. Керамічний комплекс з об'єктів першого горизонту близький до посуду першого етапу БМЗК Давидо-Микільського поселення, що робить можливим його віднесення до першого етапу культури, вірогідно, до заключної його частини. Для другого горизонту показовим є присутність ніжки від кубка та посуду (рис. 16: 12), орнаментованого в сусканському стилі. Точна аналогія одному з таких фрагментів (рис. 16: 10) походить із поховання 2 кургану 3 біля с. Сокольники, віднесеного Р. О. Литвиненком до третього, заключного періоду ЗКІС (Литвиненко 1994, с. 292). Отже, другий горизонт Зимогір'я синхронізується з третім етапом ЗКІС за Р. О. Литвиненком або з другим періодом БМЗК за В. В. Отрощенко

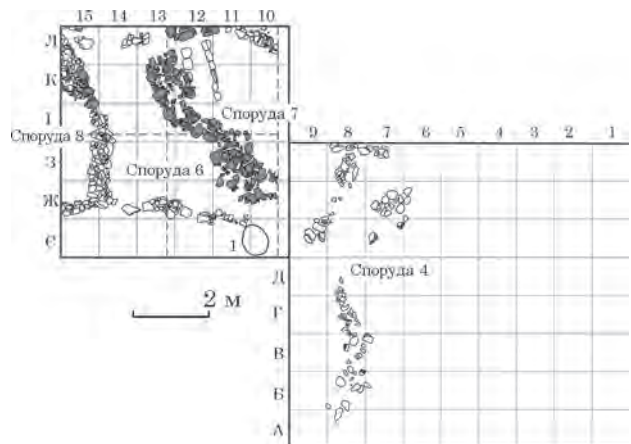

Рис. 14. План розкопу 2 поселення Зимогір'я 4

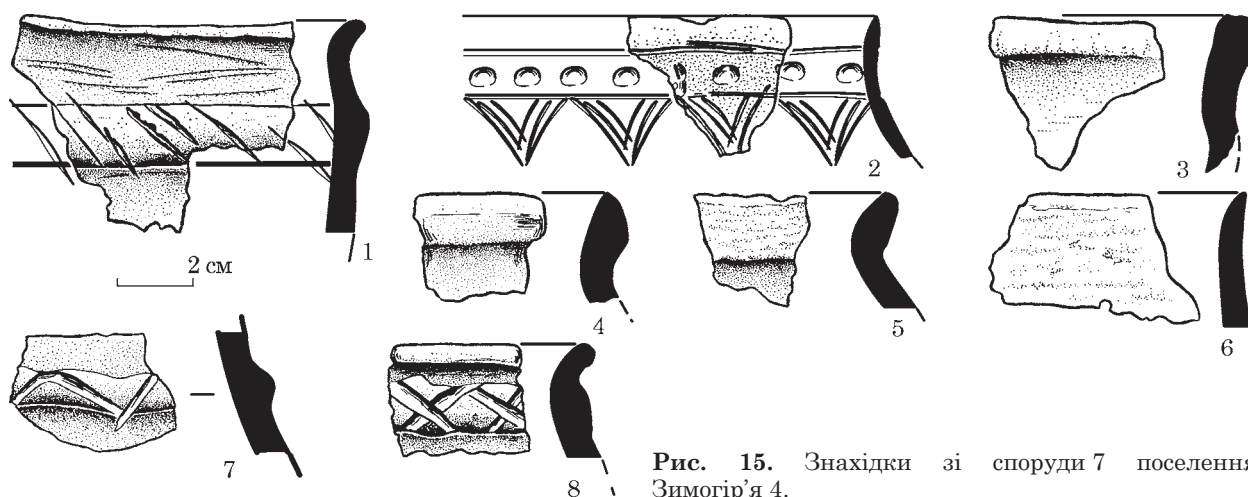

Рис. 15. Знахідки зі споруди 7 поселення Зимогір'я 4.

(Литвиненко 1994, с. 158; Отрощенко 2001, с. 155—158).

Відносний вік третього горизонту Зимогір'я 4 визначається в першу чергу завдяки даним стратиграфії, виходячи з яких його слід відносити до часу більш пізнього, ніж другий період БМЗК. Не суперечить цьому й знахідка точила білозерського типу (Отрощенко 1986, с. 143). Уявляється, що третій горизонт характеризує не весь постзрубний період, а лише його початок, про що свідчить наявність архаїчних зрубних посудин у складі керамічного комплексу. Їх кількість невелика, тим не менше, вони свідчать про деяку спадкоємність між другим та третім горизонтами пам'ятки. Спадкоємність простежується і в планіграфії будівель постзрубного часу, які майже повністю повторили систему розташування жител більш раннього часу.

В той же час, керамічний комплекс третього горизонту поселення Зимогір'я 4 фіналу доби бронзи набуває специфічних рис, відмінних від БМЗК 2. Для горщиків характерна наявність «комірців», загострених у профілі вінець, валиків, декорованих навскісними хрестами або сіткою.

Трикутний у профілі «комірць» — характерна риса атабаєвської та межовської культур Волго-Камського та Волго-Уральського регіонів (Обыденнов 1998, с. 20—21; Колев 2000, с. 250—251; с. 283—286, рис. 20—23). Припускається, що саме від населення південної лісової зони традиція «комірцевого» оздоблення краю вінець потрапила у лісостеп та степ, де була адаптована місцевим постзрубним населенням (Куштан 2013, с. 83). Не можна повністю виключати запозичення / наслідування «комірців» та «перлин» з ареалу тишинецького культурного кола (сосницької культури; Березанская 1972; Артеменко 1987, с. 106—116). Але у будь-якому випадку, незалежно від його витоків, новий орнаментальний прийом був адаптований місцевим населенням до своїх керамічних традицій. Про те, що кераміка з «комірцями» та наліпними валиками в традиціях іванівської (хвалинської) та саргаринсько-олексіївської культур

все ж таки виготовлялась безпосередньо місцевим постзрубним населенням і не була керамічним імпортом, як вважалось раніше (Куштан 2013, с. 83), свідчать її знахідки в конструкції та заповненні печей для випалу керамічного посуду на поселенні фіналу доби бронзи Мечетне 1.

Декорування валика навскісною сіткою, хрестами та лініями знаходить відповідність серед посуду другого етапу іванівської (хвалинської) культури Поволжжя, саргаринсько-олексіївської культури Зауралля та бегази-дандибаєвської культури Центрального Казахстану (Колев 2008, с. 213—214; Зданович 1983, с. 69—80). Водночас, гладкий валик, розташований на плічках посудин, має аналогії на кухонному посуді білозерської культури. Білозерські аналогії мають ручки овальної в перетині форми, миски з загнутими в середину краями (Ванчугов 1990, с. 59—87).

Висновки. В результаті проведених польових досліджень можна стверджувати, що спорадичне заселення поселення Зимогір'я 4 відбувається протягом енеоліту да доби середньої бронзи. Основний період існування припадає на добу пізньої та фінальної бронзи. Стратиграфічні спостереження дозволили виокремити три послідовних горизонти заключного періоду доби бронзи. Перші два горизонти датуються першим та другим етапами БМЗК. Третій горизонт належить до постзрубного періоду, датується фіналом бронзової доби. Система розташування поселення Зимогір'я 4 на фінальному етапі, організація його внутрішнього простору, традиція домобудування продовжують лінію розвитку бережнівсько-маївської зрубної культури. В першу чергу, традиції домобудівництва попереднього періоду БМЗК 2 знайшли відображення в блочному принципі розміщення жител — житлово-господарчі комплекси степанівського типу. Крім того, в усіх простежених випадках житла фіналу доби бронзи споруджувались на місцях розташування споруд другого періоду БМЗК, повністю або частково перекриваючи останні. На відміну від об'єктів БМЗК II, для горизонту фі-

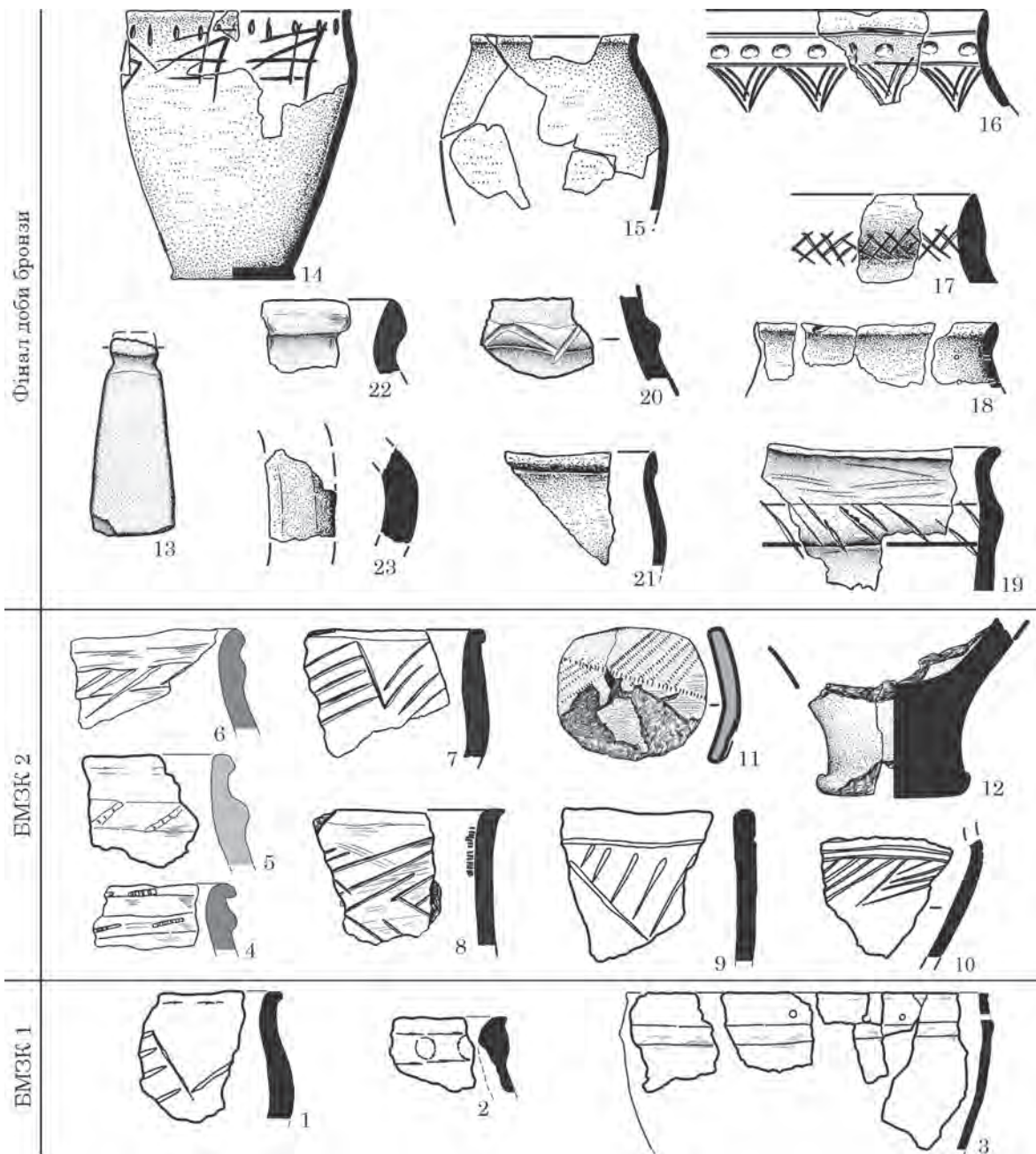

Рис. 16. Стратиграфічна колонка споруд поселення Зимогір'я 4

налу доби бронзи Зимогірського поселення жодного разу не зафіксоване повторне використання споруд більш раннього часу.

Зберігаючи загальне планування та блочний принцип групування споруд, в житлах фінального горизонту поселення Зимогір'я 4 відбуваються зміни в техніці кам'яної кладки. Стіни будівель третього горизонту споруджені за принципом тришарової двохлицьової кладки зі заповненням середнього шару ґрунтом та щебенем. Аналогічна за принципом тришарова двохлицьова техніка кладки стіни зафіксована на поселенні Мечетне 1. У випадку з Мечетним внутрішній простір кладки замість щебеню заповнений орфостатними плитами. Техніка тришарової двохлицьової кладки не відома ні в перших двох періодах

поселення Зимогір'я 4, ні загалом на поселеннях БМЗК I і II басейну Сіверського Донця. Проте, тришарова двохлицьова кладка зустрічається на пам'ятках бегази-дандибаєвської культури Центрального Казахстану. В бегазинських комплексах така кладка не менш ніж 1 м товщиною відома як на поселеннях, так і в кам'яних склепах могильників (Маргулан та ін. 1966, с. 170—172; с. 220—221, рис. 110; с. 223, рис. 111).

Таким чином, горизонт фіналу доби бронзи поселення Зимогір'я 4 має низку ознак, які суттєво відрізняються від попередніх горизонтів БМЗК I і БМЗК 2. Відмінність проявляється в розмірах, формі та орієнтації будівель, техніці кам'яної кладки стін, формах та орнаментативній керамічного посуду.

ЛІТЕРАТУРА

Алаева, И. П. 2002. Колодцы поселений бронзового века Урало-Казахстанского региона. *Вестник Общества открытых исследований древности*, 1, с. 5-16.

Артеменко, И. И. 1987. Сосницкая культура. Комаровская культура. Тшинецкая культура. Бадер, О. Н. (ред.). *Эпоха бронзы лесной полосы СССР*. Москва: Наука, с. 106-116.

Березанская, С. С. 1972. *Средний период бронзового века в Северной Украине*. Киев: Наукова думка.

Бровендер, Ю. М. 2010. Поселение Червонэ озеро 3 Донецкого горно-металлургического центра эпохи бронзы. *Донецкий археологический сборник*, 13—14, с. 203-221.

Бровендер, Ю. М. 2012. *Степановское поселение срубной общности на Донецком кряже*. Алчевск: ДонГТУ.

Ванчугов, В. П. 1990. *Белозерские памятники в Северо-Западном Причерноморье. Проблема формирования белозерской культуры*. Киев: Наукова думка.

Епимахов, А. В., Берсенева, Н. А. 2012. Традиция сооружения колодцев в аридной части Северной Евразии в эпоху бронзы. В: Алексин, В. А. (ред.). *Культуры степной Евразии и их взаимодействие с древними цивилизациями*. 2. Санкт-Петербург: ИИМК РАН, с. 164-168.

Зданович, С. Я. 1983. Происхождение саргаринской культуры (к постановке вопроса). В: Мерперт, Н. Я. (ред.). *Бронзовый век степной полосы Урало-Иртышского междуречья*. Челябинск: Башкирский университет, с. 69-80.

Пыслару, И., Самойленко, В. Г. 2010. Исследования курганов в Славянсербском и Краснодонском районах Луганской области. В: Василенко, А. И. (ред.). *Проблемы охраны и изучения памятников археологии степной зоны Восточной Европы*. Луганск: Глобус, с. 49-91.

Колев, И. Ю. 2000. Заключительный этап эпохи бронзы в Поволжье. Колев, Ю. И., Мамонов, А. Е., Турецкий, М. А. (ред.). *История Самарского Поволжья с древнейших времен до наших дней. Бронзовый век*. Самара: Центр Интеграция, с. 242-301.

Колев, Ю. И. 2008. Ивановская культура позднего бронзового века: характеристика культуры и проблемы исследования. В: Сташенков, Д. А. (ред.). *Актуальные проблемы археологии Урала и Поволжья*. Самара: СамГУ, с. 208-240.

Красильников, К. И. *Дневник № 1 археологических разведок Ворошиловградской области (24.04.1980—23.06.1981 гг.)*. Научный архив Луганского археолого-этнографического музея, ф. 2 оп. 2-23, спр. 4.

Красильников, К. И., Красильникова, Л. И. 2001. Случайные находки погребений бронзового века в Новодачном. *Древности Северского Донца*, 5, с. 97-99.

Красильникова, Л. И., Красильников, К. И. 2003. Новые материалы из раскопок у пос. Новодачное на р. Лугань. *Материалы та дослідження з археології Східної України*, 1, с. 305-319.

Куштан, Д. П. 2013. *Південь Лисостепоного Подніпров'я за доби Пізньої бронзи*. Археологічний альманах, 29. Донецьк: Донбас.

Литвиненко, Р. А. 1994. *Срубная культура Северского Донца (по материалам погребальных памятников)*. Дисертація к. і. н. ІА НАН України.

Маргулан, А. Х., Акишев, К. А., Кадырбаев, М. К., Оразбаев, А. М. 1996. *Древняя культура Центрального Казахстана*. Алма-Ата: Наука.

Обыденнов, М. Ф. 1998. *Межовская культура*. Уфа: БЭУ.

Отрощенко, В. В. 1986. Белозерская культура. В: Березанская, С. С., Отрощенко, В. В., Чередниченко, Н. Н., Шарафутдинова, И. Н. *Культуры эпохи бронзы на территории Украины*. Киев: Наукова думка, с. 117-152.

Отрощенко, В. В. 2001. *Проблеми періодизації культур середньої та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічне зіставлення)*. Київ: ІА НАН України.

Степанов, М. В. 1984. *Отчет о разведках у с. Зимоморье в 1984 г.* Научный архив Луганского археолого-этнографического музея, ф. 2; оп. 02-23, спр. 63.

Худякова, О. В., Красильников, К. И., Пробейголова, А. С. 2013. Некрополь катакомбного времени и антропологический образ погребенных (по материалам раскопок кургана на р. Лугани у г. Зимоморье в 2011—2012 гг.). *Материалы та дослідження з археології Східної України*, 12, с. 134-144.

REFERENCES

Alaeva, I. P. 2002. Kolodtsy poselenii bronzovogo veka Uralo-Kazakhstanskogo regiona. *Vestnik Obshchestva otkrytykh issledovaniy drevnosti*, 1, s. 5-16.

Artemenko, I. I. 1987. Sosnitskaia kultura. Komarovskaia kultura. Tshinetskaia kultura. Bader, O. N. (ed.). *Epokha bronzy lesnoi polosy SSSR*. Moskva: Nauka, s. 106-116.

Berezanskaia, S. S. 1972. *Srednii period bronzovogo veka v Severnoi Ukrainie*. Kiev: Naukova dumka.

Brovender, Iu. M. 2010. Poselenie Chervone ozero 3 Donetskogo gorno-metallurgicheskogo tsentra epokhi bronzy. *Donetskiy arkheolohichnyi zbirnyk*, 13—14, s. 203-221.

Brovender, Iu. M. 2012. *Stepanovskoe poselenie srubnoi obshchnosti na Donetskomo kriaazhe*. Alchevsk: DonGTU.

Vanchugov, V. P. 1990. *Belozerskie pamiatniki v Severo-Zapadnom Prichernomore. Problema formirovaniia belozerskoj kultury*. Kiev: Naukova dumka.

Epimakhov, A. V., Berseneva, N. A. 2012. Traditsiia sooruzheniia kolodtsev v aridnoi chasti Severnoi Evrazii v epokhu bronzy. In: Alekshin, V. A. (ed.). *Kultury stepnoi Evrazii i ikh vzaimodeistvie s drevnimi tsivilizatsiiami*. 2. Sankt-Peterburg: PIMK RAN, s. 164-168.

Zdanovich, S. Ia. 1983. Proiskhozhdenie sargarinskoi kultury (k postanovke voprosa). In: Merpert, N. Ya. (ed.). *Bronzoviy vek stepnoi polosy Uralo-Irtyshskogo mezhdurechya*. Cheliabinsk: Bashkirskii universitet, s. 69-80.

Pyslaru, I., Samoilenko, V. G. 2010. Issledovaniia kurganov v Slaviansoserbskom i Krasnodonskom raionakh Luganskoi oblasti. In: Vasylenko, A. I. (ed.). *Problemy okhrany i izucheniia pamiatnikov arkheologii stepnoi zony Vostochnoi Evropy*. Lugansk: Globus, s. 49-91.

Kolev, I. Iu. 2000. Zakliuchitelnyi etap epokhi bronzy v Povolzhe. Kolev, Iu. I., Mamonov, A. E., Turetskii, M. A. (ed.). *Istoriia Samarskogo Povolzhia s drevneishikh vremen do nashikh dnei. Bronzoviy vek*. Samara: Tsentr Integratsiia, s. 242-301.

Kolev, Iu. I. 2008. Ivanovskaia kultura pozdnego bronzovogo veka: kharakteristika kultury i problemy issledovaniia. In: Stashenkov, D. A. (ed.). *Aktualnye problemy arkheologii Urala i Povolzhia*. Samara: SamGU, s. 208-240.

Krasilnikov, K. I. *Dnevnik N 1 arkheologicheskikh razvedok Voroshilovgradskoi oblasti (24.04.1980—23.06.1981 gg.)*. Nauchovy arkhyv Luhanskoho arkheoloho-etnohrafichnoho muzeiu, f. 2 op. 2-23, spr. 4.

Krasilnikov, K. I., Krasilnikova, L. I. 2001. Sluchainye nakhodki pogrebenii bronzovogo veka v Novodachnom. *Drevnosti Severskogo Dontsa*, 5, s. 97-99.

Krasilnikova, L. I., Krasilnikov, K. I. 2003. Noveye materialy iz raskopok u pos. Novodachnoe na r. Lugan. *Materialy ta doslidzhennia z arkheolohii skhidnoi Ukrainy*, 1, s. 305-319.

Kushtan, D. P. 2013. *Pivden Lisostepovogo Podniprovia za dobi Piznoi bronzi*. Arkheologichnii almanakh, 29. Donetsk: Donbas.

Litvinenko, R. A. 1994. *Srubnaia kultura Severskogo Dontsa (po materialam pogrebalnykh pamiatnikov)*. Disertatsiia k. i. n. IA NAN Ukraini.

Margulan, A. Kh., Akishev, K. A., Kadyrbaev, M. K., Orazbaev, A. M. 1996. *Drevniaia kultura Tsentralnogo Kazakhstana*. Alma-Ata: Nauka.

Obydenov, M. F. 1998. *Mezhovskaia kultura*. Ufa: BEK.

Otroshchenko, V. V. 1986. Belozerskaia kultura. In: Berezanskaia, S. S., Otroshchenko, V. V., Cherednichenko, N. N., Sharafutdinova, I. N. *Kultury epokhi bronzy na territorii Ukrainy*. Kiev: Naukova dumka, s. 117-152.

Otroshchenko, V. V. 2001. *Problemy periodyzatsii kultur serednoi ta piznoi bronzy pivdnoi Skhidnoi Yevropy (kulturno-stratyhrafichne zistavlennia)*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.

Stepanov, M. V. 1984. *Otchet o razvedkakh u s. Zimogore v 1984 g.* Naukovyi arkhiv Luhanskoho arkhologo-etnohrafichnogo muzeiu, f. 2; op. 02-23, spr. 63.

Khudiakova, O. V., Krasilnikov, K. I., Probeigolova, A. S. 2013. Nekropol katakombnogo vremeni i antropologicheskii obraz pogrebennykh (po materialam raskopok kurgana na r. Lugani u g. Zimogore v 2011—2012 gg.). *Materialy ta doslidzhennia z arkhologii skhidnoi Ukrainy*, 12, s. 134-144.

O. S. Probyholova

THE LATE AND FINAL BRONZE AGE SETTLEMENT NEAR ZYMOGIRIA IN THE VALLEY OF THE LUGAN RIVER

This article is devoted to the publication of the results of excavations of the Late Bronze Age settlement Zymogiria 4 in the basin of the Lugan river. The indication of the culture is a debatable question that has led to the involvement of habitations in to different archeological cultures: bilozerka, Srubnaya, boguslav-bilozerka, ivanovka, otradnenska cultures. Observation of the inheritances of the population of the Berezhnovka-Maevka Srubnaya culture and the population of the Final Bronze Age is proceed with materials from

the settlement. Problem of vagueness criteria for the identification post-Zrubna settlements and their clear extraction from Berezhnovka-Maevka Zrubna culture settlements necessitated the importance of research according to the new sources. The problem of the identification of the post-Zrubna horisont will be solved with Late Bronze Age settlement Zymogiria 4 stratigraphy observation. Analysis of the stratigraphic horisonts enables to extract the horisont of the late stage Berezhnovka-Maevka Zrubna culture and horisont post-Zrubna settlements. Presence of the periodization for burials Berezhnovka-Maevka Zrubna culture give possibility of the synchronization with settlements. The system of the settlement placement, organization of the inner space, traditions of the house building continue the line of development the Berezhnovka-Maevka Zrubna culture. At the same time, masonry wall technique of the Final Bronze Age horizon changes, pottery from the Final Bronze Age horizon of the settlement has its own characteristics, which are different from Berezhnovka-Maevka Zrubna culture. The new form of vessels are appearing, the ornamentation changes. New stone objects appear, that was not present in previous period: whetstone with tray or hole for hanging. In this work is made an attempt to separate the horizon of the Final Bronze Age of Zymogiria 4 settlement from the Berezhnovka-Maevka Zrubna culture horizons, which have many common features.

Keywords: Bronze Age, Lugan river basin, masonry wall technique, stratigraphic horizons.

Одержано 16.03.2021

ПРОБИЙГОЛОВА Олександр Сергійович, кандидат історичних наук, директор, НДЦ «Охоронна археологічна служба України» ІА НАН України, Київ, Україна.

PROBYHOLOVA Oleksii S., PhD, director, Archaeological Surveillance Service of Ukraine of the Institute of Archaeology of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: alexprobeygolova@ukr.net.